

עולם ההלכה

מכון סמיכה
נייט
ככל אחד
נוכח
ההכנה

ט"ז תמוז תשפ"ה | שבת קודש פ' בלק | גיליון ל"ג

 עולם הרפואה
Dr Menachem Jacobs

 עולם ציבור
ראש ישיבתנו הרב מנחם מענדל פרעפקאט רב ומו"ץ בניו הייבן

End of Life in Halacha: Contemporary Poskim - The Tzitz Eliezer

Before diving into the modern poskim, it's important to understand the broader challenge they face. While the halachic and hashkafic principles surrounding end-of-life remain unchanged, our medical capabilities have advanced dramatically. This creates a major interpretive challenge: how do timeless halachic values apply to situations that did not exist a century ago? Indeed, this has become one of the most complex and pressing areas of medical halacha over the past 50–60 years.

It's not accurate to describe the halachic landscape as a simple spectrum from "more autonomy" to "less autonomy," or from "more obligation to treat" to "less." Each posek analyzes the sources and arrives at a nuanced, independent position based on halachic reasoning, not ideology. Still, it is helpful to present their views in a way that reflects the range of how these principles are applied in practice.

We will begin with the opinion of Rav Eliezer Waldenberg (Tzitz Eliezer), who largely ruled in favor of continued intervention and treatment. From there, we will move through the positions of Rav Yitzchak Zilberstein, Rav Shlomo Zalman Auerbach, and Rav Moshe Feinstein—each offering a unique perspective on the halachic boundaries of end-of-life care.

Tzitz Eliezer- Rabbi Eliezer Yehuda Waldenberg, one of the foremost halachic authorities of the 20th century, adopted an uncompromising position on preserving the lives of terminally ill patients. In his writings, particularly in Tzitz Eliezer 18:62, he asserts that Life belongs to God alone, building on the halachic precedent established by Rabbi Yaakov Emden and the Shulchan Aruch HaRav (Hilchot Nezikey HaGuf 4) that a person does not have ownership over their body and therefore lacks decision-making capacity regarding self-harm. As such, neither patients nor family members may choose to shorten Life due to suffering. Even in severe illness, halachah mandates preserving Life because of its intrinsic sanctity, not its quality.

His primary proof derives from Shulchan Aruch, Orach Chaim 329:4, which requires desecrating Sabbath to save even someone crushed and expected to live only briefly. The Mishnah Berurah (Biur Halachah s.v. "ela lefi sha'ah") clarifies that the obligation stems not from potential future mitzvah performance but from the inherent value of Jewish Life. Rabbi Waldenberg emphasizes that this obligation applies equally to minors, the mentally impaired, and the unconscious.

Continues on page 2

אדם הנבוא בספר יצירה – צידוּפו למנין

שאלה

בסימנים הקודמים הארכנו הדיבור בענין הצטרפות קטן ואשה למנין עשרה. ולהשלמה לענין זה, ראיתי לבאר כאן אם יכולים לצרף למנין עשרה אדם שנברא ע"י ספר יצירה. ובראש, עלינו להבהיר ולהגדיר את המעמד ההלכתי של אדם כזה, ואז לברר דינו לענין מנין עשרה.

יצירת אדם ע"י ספר יצירה

תופעה זו של בריאת אדם על ידי ספר יצירה, אינה מושגית בלבד אלא גם מעשית כפי שאנו מוצאים כמה מקרים על זה בדברי חז"ל ובספרים אחרים, כדלהלן: בגמרא מסופר על כמה מחכמי ישראל שנתעסקו בבריאת בעלי חיים ע"י ספר יצירה. והכי איתא במסכת סנהדרין (סה, ב): "רבא ברא גברא. ופירש רש"י (שם): "על יד ספר יצירה שלמדו צרוף אותיות של שם."

וכבר מדורות הקדמונים היו עוסקים בזה, וכמסופר בפירוש הרא"ש על התורה (בראשית ד, כו) על אנוש שברא גולם אדם, ועל ידו טענו אנשי דורו. וזה לשונו: "אז הוחל לקרוא בשם ה', מלמד שבאו בני הדור ושאלו לו לאנוש מה שמו של אביך. אמר להם שם. ושמו של אבי אביך, א"ל אדם, ושם אביו של אדם מה היה שמו. אמר להם לא היה לו אב אלא הקב"ה בראו גולם מן הארץ ונפח בו נשמת חיים. אמרו לו כיצד עשהו. מיד לקח רגיבת עפר ועשאו צורת גולם, ונכנס בנפיתו השד, והיה בו חיות. מיד אמרו זה אלקינו, והאמינו בו. וזהו שאמרו ב"ר אתם קראתם לע"ז שלכם כשמי, אף אני אקרא למי הים."

וכמו כן כתב הראב"ד בפירושו לספר יצירה (ו, ד) על הא דכתיב באברהם אבינו, "את הנפש אשר עשו בחרו" (בראשית יב, ה), שהוא מתפרש כפשוטו, שנתעסק אברהם אבינו ע"ה בצירוף האותיות של ספר יצירה ועשה נפשות אלו בחרו.

וכדרך הזה, איתא במדרש על הפסוק, "ובן הבקר אשר עשה" (בראשית יח, ו), שמפרש כפשוטו, שאברהם עשה את בן הבקר בעצמו על ידי ספר יצירה. המדרש הובא בדברי הגר"א אזולאי בספרו חסד לאברהם (מעין ה נהר גא).

גולם בדורות אחרונים

יש עדויות גם בדורות האחרונים על בריאת אדם ע"י ספר יצירה. החכם צבי (בתשובות סימן צג) העיד על זקנו הגר"א בעל שם אבדק"ק חעלם, שברא גולם אדם על ידי ספר יצירה. גם בנו, היעב"ץ, בספרו שו"ת שאילת יעבץ (חלק ב סימן פב) מזכיר יצירה זו, וסיפר שם מה ששמע מאביו את סופו של אותו הגולם – איך שהושב לעפרו. וזה לשונו: "אגב אזכיר כאן מה ששמעתי מפה קדוש אבי מורי החסיד ז"ל מה שקרה באותו שנוצר על ידי זקנו הגאון רבי אליהו בעל שם ז"ל, כי אחר שראהו הולך וגדל מאד נתיירא שלא יחריב העולם. על כן לקח ונתק ממנו השם שהיה דבוק עדיין במצחו, ועל ידי זה נתבטל ושבו לעפרו. אבל הזיקו ועשה בו שריטה בפניו בעוד שנתעסק בנתיקת השם ממנו בחזקה."

גם הגר"א מוילנא התחיל להתעסק בבריאת גולם כבר מימי נעוריו, אלא שלא השלים הדבר אחר שהכיר שאין רצון הבורא בכך. וכך סיפר עליו תלמידו הגר"ח מוואלוז'ין (בהקדמתו לביאור הגר"א לספרא דצניעותא). וזה לשונו: "ובספר יצירה היתה משנתנו סדורה לו מימי ילדותו בגירסא ברורה ועמקות נורא, כי הצעתי לפניו עשרה נוסחאות מוחלפות בספר יצירה, ואמר לי גירסתו הברורה כגירסת האר"י ז"ל, רק דבר אחד הוסיף מה ששנשבת גירסת האר"י ז"ל בדפוס. אמרתי לו מעתה הלא אינו דבר גדול ופלא כל כך לברוא גולם. השיב, כי באמת פעם אחת התחלתי לברוא גולם, ובעודני באמצע עשייתי חלף ועבר תמונה אחת על ראשי והפסקתי מלעשותו עוד, כי אמרתי מסתמא מן השמים מנעוני לפי רכות שני אז. ושאלתי בן כמה היה אז, והשיב קודם י"ג שנה."

כיצד מעשה הגולם

ובטרם נבא לגופו של דבר, מעניין לצטט דברי הגר"א גלאנטי בספרו אור החמה על הזוהר (פרשת נח סז, ב) שמתאר קצת מציאות הדברים – כיצד בוראים את האדם בספר היצירה. וזה לשונו: "כבר ידעת כי בריאת כל העולמות היה בכ"ב אותיות, וכן בריאת האדם נברא בכ"ב אותיות, כי האב בעת שמוליד את בנו מחקק כ"ב אותיות שבו שחקק בו אביו גם כן בעת הולדתו, ועל ידי כח אלו הכ"ב אותיות מתהווה הולד ומתגדל. וכן מציאות הבריאה שהיו בוראים הקדמונים הנזכר בגמרא (סנהדרין סה, ב) רבא ברא גברא וכיוצא, היה על ידי צרוף כ"ב אותיות. וכך היו עושים, היו לוקחים עפר חדש שלא עובד בו, והיו מניחים אותו עפר על הארץ בשוה, והיו מחקקים באותו עפר שם הדבר שהם רוצים לבראות, ובכל אות ואת היו מצרפים בו כל האלפא ביתות. כיצד, אדם היו מצרפים א' עם כל האלפא ביתות, וכן את ד' עם כל האלפא

ביתות, וכן אות המים עם כל האלפא ביתות, עם תנאים אחרים שהיו עושים, והיה נברא אותו הדבר. ואם היו רוצים למחות אותו ולבטל בנינו היו מהפכים האלפא ביתות למפרע עם אותיות אותו דבר שבראו, והיה נמחה מאלינו, ולזה כשבא לפני ר' זירא הפך האותיות כנוצר, וזהו שאמר לו טוב לעפרך, ולכן כדי למחות אנשי דור המבול מן העולם, הוצרך להפך האותיות והאלפא ביתות ולעסוק בהם למפרע, כי כל הצירופים שהם למפרע הם מורות דין וחורבן."

כמובן, אין זה תיאור שלם וכמה פרטים הושמטו, אבל יש בו כדי הצצה על ענין צירוף האותיות כו'.

שיטת השל"ה שגולם אין דינו כאדם

בעוד שיצירת בעלי חיים ואדם הוזכרה בספרי חז"ל והראשונים (כמובא למעלה), לא מצאתי שידונו

עליה בהגדרה ההלכתית. והראשון שמצאתי שישב על מדוכה זו הוא השל"ה (תורה שבכתב צאן יוסף סוף פרשת וישל, א), בתוך משא ומתן בפרשת וישב בעובדה של יוסף ואחיו, ועל הפסוק, "ויבא יוסף דבתם רעה אל אביהם" (בראשית לז, ב). ושם הביע מבט הלכתי על מהות בעלי חיים כאלו. שכתב רש"י שם בשם המדרש שיוסף היה מספר לאביו על שלשה חטאי אחיו. וזה לשונו: "כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו, שהיו אוכלין אבר מן החי, ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים, וחושדים על העריות."¹

ונתחבטו המפרשים כיצד יתכן ששבטי י-ה יהיו חשודים בדברים כאלה. וגם אי אפשר לומר שחשד בהם יוסף בדבר שאין בו ממש. וביישוב הדבר, כתב השל"ה, וזה לשונו: "ומקשים העולם, חלילה איך להאמין על שבטי י-ה לעשות מעשים כאלה וכו'. ושמעתי שנמצא בקבוץ ישן, הענין היה, אברהם אבינו עשה ספר יצירה ומסרו ליצחק, ויצחק ליעקב, ויעקב מסרו לבניו אשר הם היותר מיוחסים, כי אין מוסרין סתרי תורה כאלה אלא לצנועין ומיוחסי ישראל בכל דור ודור, על כן מסרו לבני הגבירה ולא לבני השפחות.

והנה מצינו בגמרא (סנהדרין סה, ב) דברא עגלא תלתא בכל ערב שבת על ידי עסק ספר יצירה בצירוף השמות, ובודאי זה הנברא על פי השמות ולא מצד התולדה אין צריך שחיטה, וניתר לאוכלו בעודו חי, וכך עשו השבטים. ויוסף לא ידע והיה סבור שהוא הנולד מאב ואם, הביא דבה זו אל אביו שהם אוכלים אבר מן החי, והם כנים היו וכדון עשו. עוד איתא בגמרא (שם) רבא ברא שבטא שדריה לגביה דרבי זירא כו'. ופירש רש"י (ד"ה ברא גברא) על ידי שמות ספר יצירה.

והנה יש שמות שמצורפם נברא זכר, ויש שנברא נקבה. ואפשר שבראו השבטים בצירוף אותיות מספר יצירה, בראו נקבה, והיו מטיילין עמה, ויוסף לא ידע מזה, והיה סובר שהיא נקבה אשה מאב ואם, ובא והודיע לאביו שהם חשודים בעריות. וכשעסקו השבטים בצירוף סודות אלו רוצו להתחבר אליהם בני השפחות, אמרו השבטים אתם בני השפחות, וכוונתם היתה לשם שמים, כי לא נמסרו אלו העניינים אלא למיוחסים שבדור הזה. ויוסף לא ידע זה, וסבר שהיו מזלזלים בכבוד אחיהם לקרוא אותם עבדים, ובא והגיד לאביו.²

ומבואר מדברי השל"ה שאדם ובהמה שנבראו על ידי ספר יצירה אין להם שם "אדם" או "בהמה" הואיל ולא באו לעולם על ידי תולדה. ועל כן לא שייך בהם לא איסור אבר מן החי, ולא איסורי עריות³, ולכן היו אחי יוסף נקיים מכל עון.

בשר בחלב הנבראים בספר יצירה

גם המלבי"ם בפרשת וירא (בראשית פרק יח פסוק ח) הלך בדרכו של השל"ה, ויישב בזה את קושיית העולם על הא דכתיב, "ויקח חמאה וחלב ובו הבקר אשר עשה ויתן לפניהם" (בראשית יח, ח), היאך האכיל אברהם אבינו לאורחיו בשר בחלב האסור בהנאה, הא אמרינו בעלמא קיים אברהם אבינו כל התורה כולה. וזה לשונו: "ויש לחז"ל שבו הבקר רץ מלפני אברהם ואברהם ברא אחר על ידי ספר יצירה, שעל זה אמרו וימהר לעשות אתו, שעשה אותו על ידי ספר יצירה. נראה שרצו לתרץ בזה איך האכיל המלאכים בשר בחלב, ואמרו שהיה בשר שנברא על ידי ספר יצירה שאין לו דין בשר."⁴

ודברי המלבי"ם הובאו לדינא בהגהות חשק שלמה על שו"ע (יו"ד סימן צח ש"ך ס"ק ז), וזה לשונו: "ודע, דבשר בהמה שנברא ע"י ספר יצירה כמו מעשה דרבי חנינא ורבי אושעיא בסנהדרין דף ס"ה (ע"ב) מותר לבשל בחלב, דאין לו דין בשר כלל, וכן כתב הגאון האמיתי מו"ה מלבי"ם זצ"ל בספרו התורה והמצוה על החומש בפרשת וירא (בראשית יח, ח), ומשום הכי האכיל אברהם מלאכים בשר בחלב משום דברא את בן הבקר ע"י ספר יצירה, והיינו דכתיב שם ובו הבקר אשר עשה, והלכך אין לו דין בשר כלל, כן כתב שם הגאון הנ"ל."⁵

וממשיך שם החשק שלמה שנראה לו שכן הדין בחלב היוצא מבהמה שנבראת בספר יצירה, שאין לו דין חלב ומותר לבשל בו את הבשר.

שיטת החכם צבי שיש לגולם שם אדם

אבל שיטת השל"ה וסייעתו אינה מסוכמת על הכל, שהחכם צבי (סימן ג) מקדיש תשובה מלאה בספרו לברר האם גולם שנברא על ידי ספר יצירה מצטרף למנין עשרה לדבר שבקדושה.

החכם צבי

ויסוד ספיקתו הוא אם אדם זה נחשב כאיש ישראלי. מי אמרינו "ונקדשתי בתוך בני ישראל" כתיב (ע' ברכות כא, ב) משמש למדו שצריך עשרה, והאי לאו ישראל הוא, או דילמא שאני אדם זה שנברא על ידי איש ישראלי והלא קיימא לו (סנהדרין יט, ב) המגדל יתום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו. הכי נמי כיון שמעשה ידיהם של צדיקים הוא, הוה ליה בכלל בני ישראל, ש"מעשיהם ידיהם של צדיקים הם תולדותיהם.

זאת אומרת דמיפשט פשיטא ליה להחכם צבי דאדם הוא, אלא שנתפסק אם יש בו מעלת ישראל להצטרף למנין, דאי לאו בן אדם הוא, וכדברי השל"ה, היאך סליק אדעתיה לצרף למנין חתיכת בשר בעלמא?⁶

גולם אינו מצטרף למנין

ובתר דבעייה הדר פשטה, שאין הגולם מצטרף למנין. וביסס דבריו על מאי דאיתא במסכת סנהדרין (סה, ב): "רבא ברא גברא [ע"י ספר יצירה], שדריה לקמיה דר' זירא, הוה קא משתעי בהדיה ולא הוה קא מהדר ליה⁷. אמר ליה מן חבירא את [כלומר, נבראת על ידי אחד החכמים] הדר לעפריך."⁸

מכך שרב זירא השיב את הגולם לעפרו, הוכיח החכם צבי שאינו מצטרף למנין, שאם היה בו מעלה זו שראוי להצטרף לדבר שבקדושה, בודאי לא היה רב זירא מעבירו מן העולם אחר שיש בו תועלת. וזה לשונו: "נסתפקתי, אדם הנוצר ע"י ספר יצירה כאותה שאמרו בסנהדרין (סה, ב) רבא ברא גברא, וכן העידו על זקני הגאון מוה"ר אליהו אב"ד דק"ק חלם, מי מצטרף לעשרה לדברים הצריכין עשרה כגון קדיש וקדושה. מי אמרינו כיון דכתיב ויקרא (פרק כב פסוק לב) ונקדשתי בתוך בני ישראל, לא מיצטרף, או דילמא כיון דקיי"ל בסנהדרין (יט, ב) המגדל יתום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו, מדכתיב חמשת בני מיכל כו' וכי מיכל ילדה והלא מירב ילדה, אלא מירב ילדה ומיכל גלדה כו' הכי נמי כיון שמעשה ידיהם של צדיקים הוא, הוה ליה בכלל בני ישראל שמעשה ידיהם של צדיקים הן הן תולדותם.

ונראה לי דכיון דאשכחן לרבי זירא סנהדרין (סה, ב) דאמר מן חביריא את תוב לעפריך, הרי שהרגו ואי ס"ד שיש בו תועלת לצרפו לעשרה לכל דבר שבקדושה לא היה רב זירא מעבירו מן העולם."⁹

רבי אליעזר העדיף לשחרר עבדו מלברוא גולם

הגרא"ז מרגליות בספרו מעלות היוחסין, והחיד"א בברכי יוסף (סימן נה ס"ק ד) הביאו ראיה לדברי החכם צבי מהא דאיתא במסכת גיטין (לח, ב) שרבי אליעזר שחרר עבדו כדי להשלים מנין עשרה, ומשום מצוה דחה לאיסור עשה דלעולם בהם תעבודו. ואם איתא שגולם מצטרף לעשרה, למה הכניס עצמו לצד איסור, היה לו לברוא אדם על ידי ספר היצירה. וזה לשון הברכי יוסף: "אדם הנוצר ע"י ספר יצירה, העלה מהר"ד צבי אשכנזי בתשובה סי' צ"ג דאינו מצטרף לעשרה כו' וראיתי במכתב להרב מהר"י ליב כ"ץ בן הרב שער אפרים שהביא ראיה מההיא (גיטין לח, ב) דרבי אליעזר דשחרר עבדו ועבר אעשה דלעולם בהם תעבודו. ואם איתא דמצטרף יברא אדם ע"י ספר יצירה, דרבי אליעזר גדול כמו כמ"ש במדרש הנעלם (בזוהר ח"א דף צח. והנמשך), עכ"ד."¹⁰

אבל הברכי יוסף דחה הראיה, שאף שגדול כוחו של רבי אליעזר וידע בחכמה זו, אפשר שמשום מידת חסידות לא היה רצה לעשות כן. ועוד כתב, "ותו דלמא כל כי הא בעי הכנה הרבה והזמנה מילתא ולא כל שענתא מצי עביד."¹¹

ועוד דחה שאין מזה טענה כלל, דלפי מה שכתב הר"ן (שם כ, ב דפי הרי"ף), והובא בכס"מ סוף הלכות עבדים) לא היה שם דחיית

Continues on page 3

To support this further, he cites (Tzitz Eliezer and Ramat Rachel 5:29) the Gemara in Sotah 22b, where the Talmud describes how a guilty woman is granted a life extension—filled with suffering—due to her merit. The Rambam (Hilchot Sotah 3:20) rules that such prolongation can last years, and the Tosafot Yom Tov (on Sotah 1:9) astonishingly calls this extended suffering a "measure of divine kindness." From this, Rabbi Waldenberg concludes that even a painful, limited Life possesses divine value and must not be terminated.

However, in Tzitz Eliezer 14:80 and his correspondence with Rabbi Dr. Steinberg, he explains the Rama's delineation between preserving Life and artificially prolonging the dying process. When a patient lacks any autonomous life—no brain or cardi-

ac activity—and is sustained only by a respirator that merely inflates the lungs mechanically, then, and only then, may one remove the machine. This is not withholding Life but ceasing an artificial impediment to death. In contrast, if any degree of self-sustaining Life remains, even in a goses (moribund state), all treatments—oxygen, IV fluids, antibiotics—must continue.

He firmly rejects the modern medical practice of ceasing treatment for terminal cancer patients purely due to suffering, stating it contradicts Halachah. Such patients still possess autonomous Life, and their suffering does not justify the withdrawal of care. For Rabbi Waldenberg, Life, however diminished, remains sacred and an essential part of Life's journey and God's plan; humans have no right to intervene.

Permissibility of Pain Relief, Even if it Shortens Life

Despite his stringent view on prolonging Life, Rabbi Waldenberg (Tzitz Eliezer 13:87) does permit the administration of pain medication to alleviate suffering, even if such medication has the potential to shorten the patient's Life. The crucial condition is that the primary intention behind giving the medication must be to relieve pain and suffering, not to hasten death. This stance is justified based on the general allowance for physicians to heal, derived from the verse "and you shall surely heal" (v'rapo yerapei, Shemos 21:19). He also draws on the principle that doctors are permitted to use treatments that may carry a risk of harm, as long as the intent is therapeutic.

Malpractice and Corruption

Corruption and Self-Dealing

Corruption and Bribes

If the residents of a town or community cannot agree on a course of action for a communal need, all the residents or community members should "state their opinion for the sake of Heaven," and the majority rules (Rema C.M. 163:1). Many halachic sources compare decisions made on behalf of the public to decisions rendered by a dayan (Terumas Hadeshen 214; Pilpula Charifita Sanhedrin 3 letter Shin). Based on this, some Poskim disqualify biased or corrupted votes which were cast in decisions made on behalf of

the public (Chasam Sofer C.M. 160). Similarly, many Poskim forbid any form of bribery for people who are appointed to communal roles or public positions (Aruch Hashulchan C.M. 9:1). If such a person did accept a bribe, his vote is to be disqualified, and if it may have affected the outcome then the entire vote is to be disqualified (Teshuras Shai II 56).

A Jew may not bribe even an akum official or judge (Sh"ut Chavos Yair 136). Using bribes to get public benefits is considered like stealing from the public (Teshuras Shai II 159). However, if the bribe is specifically in order to make things fair, so that the official will not be biased against one side, it is permissible. Additionally, in cases of capital punishme-

nt for a Jew, some Poskim allow bribing an akum authority because the Torah does not grant them jurisprudence over Jewish capital cases (Sh"ut Chasam Sofer VI 14).

Kickbacks

There are several forms of accepting kickbacks, with differing levels of severity. If the kickback involves the victim losing money that he is entitled to, it is considered theft (Divrei Chaim II C.M. 46). Otherwise, it falls in the category of geneivas da'as (Siach Mishpat 2), the prohibition of taking bribes (Divrei Malkiel 5:212). the general prohibition of giving misleading advice, or the prohibition of acting in a way that may cause others to suspect wrongdoing.

In partnership with the Bais Haavad's Yorucha Program To learn more about Yorucha visit yorucha.org

התורה).

ג. אברהם אבינו עסק בספר יצירה, וברא נפשות כמש"כ "את הנפש אשר עשו בחרו", וכן בקר כמש"כ "וכן הבקר אשר עשה" (ראב"ד וחסד לאברהם).

ד. זקנו של החכם צבי, הגר"א בעל שם אבד"ק חלם עשה גולם, אלא שלבסוף השיבו לעפרו (חכם צבי ויעב"ץ).

ה. בספר אור החמה מבאר ענין צירוף האותיות בבריאת אדם על ידי ספר יצירה.

ו. דעת הש"ה שגולם אין דינו כאדם או בהמה. ומבאר עפ"י שאחי יוסף לא אכלו אבר מן החי ולא נחשדו על העריות, רק בראו בהמה ונקבה על ידי ספר יצירה ולא היה בהם כל עוון. אבל יוסף לא ידע מזה, ועל כן חשדם.

ז. וכן דעת המלבי"ם, ועפ"י מיישב האיך האכיל אברהם אבינו בשר בחלב לאורחיו, כי בן הבקר נעשה ע"י ספר יצירה ואין בו דין בשר. ודבריו הובאו לדינא בחשק שלמה, ומוסיף דה"ה חלב הנברא בספר יצירה אין דינו כחלב.

ח. החכם צבי נקט שגולם דינו כאדם, אך מסתפק אם מצטרף למנין דילמא אין דינו כישראל, או שמא מעשה ידי צדיקים הן הן תולדותיהם.

ט. ומסיק שאינו מצטרף למנין, והראיה, שרבי זירא השיב לעפר את הגולם שברא רבא, ואילו היה ראוי להצטרף למנין, לא היה מעבירו מן העולם.

י. הגר"א מרגליות והחיד"א הביאו עוד ראיה מרבי אליעזר ששחרר עבדו להשלים מנין עשרה, ולא סמך על עשיית גולם. אבל החיד"א דחה דמשום מדת חסידות נמנע. עוד, שמא צריך הכנה מרובה ולא היה לו פנאי לכך. ועוד לפ"ד הר"ן אין איסור כלל בשחרור עבד במקום מצוה, דלא מקרי מתנת חנם.

יא. עוד ראיה מפרקי דרבי אליעזר שאחי יוסף הוצרכו לצרף הקב"ה למנין החרם שלא לגלות ליעקב אביהם על מכירת יוסף כי חסר להם המנין שראובן ובנימין לא היו שם. ומדלא בראו גולם, אלמא אינו מצטרף (ספר יבבא אב).

יב. ויש לחות ע"פ דברי הרשב"א שאין יכול לברוא גולם כי אם ביום השישי שהוא יום בריאת אדם ובהמה. [ובזה נדחה הראיה מרבי אליעזר הנ"ל].

ברביעי שלא תפול אסכרה בפי התינוקות, דמארת חסר כתיב (בראשית א, יד). בחמישי על עוברות וכו' שכל יום ויום תתחזק בו המלאכה שנבראת בו. וע"כ נראה דרב הושעיא ורב חנניא שהי עוסקין בספר יצירה כל מעלי יומא דשבתא וברו עגלא תלתא ואכלי ליה (מסכת סנהדרין סה, ב) ולא היו עושין כן בארבעה פרקים שמשחיתין בהן את הטבח (מסכת חולין פג, א) בעל כרחו שצריכין הכל יותר לבשר אלא במעלי שבתא משום שבו היתה בריאת הבהמה".

המהר"י אסאד

ואם כן נחא מאד, ד"ל דלאו ביום השישי היו עומדים, ולא היה אפשר להם לברוא גולם באותה שעה. ובזה נדחית גם הראיה מרבי אליעזר ששחרר עבדו ולא רצה לסמוך על עשיית גולם דלמא כי לאו ביום השישי היה.

סיכום הדברים

- א. בנמרא נזכר שהמוראים עסקו בספר יצירה ובראו בעלי חיים, כגון רבא ברב גברא כו'.
ב. אנוש ברא גולם אדם, ועל זה נאמר אז הוחל לקרוא בשם ה', שטענו אחר גולם זה כסבורים שיש בו כח אלהית (רא"ש על

איסור עשה אלא לא נאמרה האיסור בהכאי גוונא. וזה לשונו: "דלא אמרה תורה לעולם בהם תעבודו אלא משום שלא יתן להם מתנת חנם, וכיון דאיכא מצוה לאו משום חנינה דידיהו עביד אלא לצורכו, א"כ הו"ל כנותן דמי עצמו."

ולפיכך אין ראיה משם, שאין שום עדיפות לברוא גולם מאשר לשחרר עבד, דאידי ואידי היתירא הוא.

אחי יוסף לא השלימו מניינם בגולם

ראיה נוספת לדברי החכם צבי הובאה ע"י רבי משה מנחם וואלדען בספרו יבבא אב (אות ע' עמוד יב) שהביא מכת"י של בעל ברוך טעם שעל גליון ספר חכם צבי, שכתב: "ועוד יש להביא ראיה מאחי יוסף שהוצרכו לצרף השכינה להשלים עשרה וידוע שהיו בקיאים בספר יצירה כמ"ש הש"ה וישב."

וכונתו להא דאיתא בפרקי דרבי אליעזר (פרק לז) שאחי יוסף הטילו חרם ביניהם שלא לגלות ליעקב אביהם על דבר מכירת יוסף. אבל לא מצאו ביניהם עשרה כי ראובן ובנימין לא היו עמהם. וכדי להשלים, צירפו את השכינה עמהם. וזה לשון המדרש: "אמרו נשים חרם בינינו שאין אחד ממנו מגיד הדבר ליעקב אבינו, אמרו ביניהם ראובן אין כאן בנימין אין כאן ואין החרם מתקיים אלא בעשרה ואנו תשעה א"כ היאך נעשו, שתפו המוקם עמהם והיו עשרה וחרמו ביניהם שלא יגיד שום אחד מהם סוד זה ליעקב."

משמע שמפני הדחק שלא היה נמצא להם עשירי הוצרכו לצרף הקב"ה עמהם. ואם איתא שגולם מצטרף למנין, היה להם לברוא אדם ולצרפו שהרי ודאי ידעו לעסוק בספר היצירה כמבואר בשל"ה (פרשת וישב). אלא שמע מינה, שאין הגולם מצטרף לעשרה.

עשיית גולם רק בערב שבת

אך יש לדחות ע"פ מה שכתב הרשב"א (ש"ת חלק א סימן תיג, קטע ד"ה ואנשי מעמד) דבר נפלא בענין זה, שרק ביום השישי שהוא יום יצירת האדם ובעלי חיים אפשר לברוא אדם ובהמה ע"י ספר יצירה ולא ביום אחר. וזה לשונו: "ואנשי מעמד (מסכת תענית כז, ב) היו מתעניין בכל יום כנגד מה שנברא בו באותו היום. על מפרשי ימים בשני, שבו נחלקו המים. ובשלישי על הולכי מדברות.

[4]. ועוד יש מקום לדחות לפשט"כ הרא"ש בברכות (פ"ו סימן כ) דהך עובדא דרבי אליעזר בפרשת זכור הוה [שמצוה דאורייתא היא ומש"ה הותר לו לדחות איסור עשה דשחרור עבד]. הרי ביום השבת הוה, ויש לומר דיצירת אדם בכלל מלאכת בנין הוא, וכמש"כ רש"י בכתובות (ו, ב ד"ה חייב) בני מפיו מורסא, "דחייב משום בונה דאשכחן בנין בבעלי חיים דכתיב וכן את הצלע." וגם מבריייתו של עולם אתה למד, שהקב"ה שבת מכל מלאכתו ביום השישי, כולל בריאת אדם. אלמא מלאכה היא. ולהלן (בסימנים הבאים) נרחיב בענין התעסקות בספר יצירה בשבת.

גם הח"צ פשיטא ליה מילתא כפסק השו"ע ומג"א דינן מצטרף. [אך ראה מה שכתבנו להלן (סימן הבא) שמבואר בתשובה זו שסובר בדעתו של החכם צבי שיש לאדם כזו נשמה].
[3]. והטעם שאינו מדבר, לפי שבריאזה זו נעשית ע"י אדם, ולכן אין בו אלא רוח בלא נשמה ולפיכך אין לו כח הדיבור, כי הדיבור בא מכח הנשמה, כמו שנאמר, "ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה" (בראשית ב, ז), ומתרגמנו, "ונפח באפווי נשמתא דחיי והוה באדם לרוח ממללא." ולכן הרגיש בו רבי זירא שנעשה זה האיש ע"י החברים. וכ"כ מהרש"א דהא דלא הוה קמהדר ליה לפי שלא היה בו נשמה.

[1]. אך דברי הש"ה לא ישרו אצל החתם סופר (כאן ד"ה ויבא יוסף) שתמה עליו, דהתינוח מה שכתב שבראו עגלא ואכלוהו חי, אפשר שכן היה. אבל מה שכתב על שבטי י"ה שבראו נקבה ע"י ספר יצירה כדי להשתעשע עמה, "לא אאמינן על שבטי י"ה שעתקו בשמות הקדושים על מנת להשתעשע עם נקבה, חלילה חלילה."
[2]. ודייק מזה מהר"י אסד (ש"ת יהודה יעלה ח"א סימן כו, ד"ה דוע דהח"צ) שלדעת הפרי חדש והט"ז דינן אינו מצטרף לפי שנשמת האדם מתלק בשעת השינה, איך ק"ו אדם כהאי שאין בו נשמה כלל, רק וכן חיינו כמ"ש בספרים, אינו מצרף. ועל כרחך

Are Kickbacks Prohibited by The Torah?

Rabbi Yitzchok Grossman - Dayan Bais Havaad

Question: Reuven is a hiring manager for a company that has an open position for which many people have applied. One of the applicants offers him an all-expense paid trip to Eretz Yisrael if he gives him the job. Is he allowed to accept this deal?

Answer: Accepting a kickback like this definitely feels wrong but it is surprisingly difficult to articulate a clear halacha against doing so.

The Divrei Malkiel discusses a case where an overseer of a tzedakah fund gave money to a particular poor person in exchange for a kickback. He first proposes that it would be theft from tzedakah for this poor man to receive this money, but then concedes that if the poor person is entitled to a share in the tzedakah money in any case, this would mean that no money is actually being stolen from the tzedakah fund.

He then suggests that what the Gabbai Tzedakah did is forbidden, as a Gabbai Tzedakah is not allowed to have any *negius*, personal considerations, when he distributes tzedakah money. He explains that it is accepted that a Gabbai Tzedakah is held to the standards of a Dayan; therefore, he cannot have *negius* when giving out the money, which would make this kickback forbidden.

While this reasoning may apply to someone in a public position like a Gabbai Tzedakah, it is not at all clear that the same would apply for a private business, like the one in question.

Some have argued that an employee who takes a kickback for doing his job is guilty of *geneivas daas* from his boss, and if he is doing something that may have a negative consequence, he may be guilty of actual *geneivas mamon*. If, however, he is making a reasonable decision that isn't harming the business in any way, it is not clear that he is guilty of either of these prohibitions.

Others have argued that an employee who takes a kickback is guilty of accepting a bribe. While there are sources that say that the prohibition of bribery is not limited to judges, even these sources only clearly extend it to public officials and community leaders. It is not clear that it could be extended to people in

private positions.

Question: What if there are three equally qualified applicants and he has no real reason to hire one over the other besides the fact that one of them is offering him a kickback. Would that still be problematic?

Answer: If an employee acts against the interests of his employer in exchange for a kickback, or for any reason at all, that would clearly be wrong as he is supposed to be working for his employer's interests and not against them.

If all the candidates are equal and he is not doing anything against his employer's interests by taking a kickback from one of them, it still feels wrong and may very well be prohibited according to one or more of the reasons listed above, but it is not 100% clear what the prohibition is.

If a Purchasing Agent Takes a Kickback, Does His Employer Have a Claim to That Money?

Question: A purchasing manager took a kickback from a vendor without his employer's knowledge. The employer found out about it and said that the money from the kickback should belong to him. Does he have a claim for it in *beis din*?

Answer: The Divrei Chaim speaks about a story where a guardian was appointed by a court to oversee certain properties and find renters for them. Instead of looking for a fair price for the properties, the guardian accepted kickbacks and rented them out below market value. For example, instead of finding a renter for the \$100 the property was worth, he accepted an offer of \$70 and pocketed \$10 in kickbacks from the renter.

The Divrei Chaim says that the guardian is guilty of theft from the landowner; therefore, it is up to the owner whether he wants to nullify the entire deal or accept the rent plus the money the guardian pocketed, which he would be obligated to hand over to him.

Similarly, in such a case that the manager accepted a lower quote due to a kickback, it would seem that the employer has the right to either nullify the entire deal or recover any kickback money that came from the vendor to the purchasing manager and take that as his own, while allowing the deal to stand.

Question: What if the purchasing manager had three identical quotes, and accepted one of the quotes because that vendor offered him a kickback? Would the owner still have a claim?

Answer: If that were the case, there would have been no actual theft from the owner because he did get the fair market value so the Divrei Chaim's argument would not apply. It is possible that the purchasing manager is guilty of unjustly enriching himself by using someone else's property, which is prohibited, but it is much less clear that the owner has any financial claim against him.

Does Vote-buying Invalidate an Election?

Question: Berel has a lifelong dream of being a fire chief. To attain his goal, he moved to a small town and ran for this office. To ensure his victory, he paid all the *bochurim* in a local yeshiva to vote for him. Was he allowed to do that?

Answer: The Chasam Sofer speaks about an election for *Rov* of a city, in which the winning candidate was accused of buying votes. He writes that if this accusation is true, the election results are null and void. He explains that all the bought votes are invalid because the residents had not voted *l'sheim shomayim*.

Rav Yitzchok Zilberstein discusses a story where officials were elected and were later discovered to have bought votes. He rules that if the people who won are unqualified, or even if they are qualified but the other candidates were more qualified, then the results of the election are null and void; however, if the winners were just as qualified for the positions as the losers, then the results would stand. It is difficult to know how to judge whether one candidate is more qualified than another, as this is exactly what the election is meant to decide.

The Teshoros Shai discusses a case where the *Zayin Tuvei Ha'Ir*, the local body that oversees communal affairs, voted on whether or not to impose a wine tax. In this story, it was later determined that one of the members of the council had been bribed to vote for the tax. He ruled that it is clear that bribery invalidates the voting results.

To be Continued

Bez"h new Smicha, Dayanus and Chupa Vikudshin cohorts Begin Monday. To register or to learn more, visit onlinemachon.com